

## Engellilerin Sosyal Sorunları: Sosyal Hizmet Müdahale Düzeyleri Bağlamında Bir Değerlendirme

### *Social Problems of Persons with Disabilities: An Assessment in the Context of Social Work Intervention Levels*

Serdarhan Duru<sup>1\*</sup> 

<sup>1</sup>Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara, Türkiye, [duru@ankara.edu.tr](mailto:duru@ankara.edu.tr)

\*Sorumlu Yazar/Corresponding Author



Geliş Tarihi/Received: 21.02.2026  
Kabul Tarihi/Accepted: 29.03.2026  
Yayımlanma Tarihi/ Available Online: 30.03.2026

**Öz:** Bu çalışma, engellilikle ilişkili sosyal sorunları ve bu sorunlara sosyal hizmetin mikro, mezo ve makro müdahale düzeylerinde ürettiği yanıtları sistematik biçimde incelemeyi amaçlayan, ikincil verilere dayalı bir kapsam belirleme derlemesidir. Harzing's Publish or Perish v5.15 yazılımı kullanılarak Google Akademik üzerinde tarama yapılmış; "engelli\*", "engellilik" ve "sosyal sorun\*" anahtar sözcükleriyle arama yürütülmüştür. Başlık ve özet düzeyindeki ön eleme ile tam metin uygunluk değerlendirmesi sonucunda, engellilikle ilişkili sosyal sorun alanlarını ele alan ve sosyal hizmet uygulamalarıyla doğrudan ilişkili bulgu ya da tartışma içeren yayınlar incelemeye dâhil edilmiştir. Yayınlar MAXQDA 2020 programına aktarılmış; ikili ve üçlü kelime öbekleri üzerinden tematik yoğunlaşmalar belirlenerek içerik haritalaması yapılmıştır. Bulgular, engelliliğin bireysel bir "tıbbi durum"dan çok, fiziksel çevre, kurumsal yapılar, toplumsal tutumlar ve refah rejimi içinde üretilen çok katmanlı bir eşitsizlik alanı olduğunu göstermektedir. Erişilebilirlik ve bağımsız yaşam, eğitim, istihdam, sosyal dışlanma, izolasyon ve ayrımcılık, sağlık hizmetlerine erişim, ekonomik kırılganlık ile şiddet, ihmal ve istismar riskleri literatürde öne çıkan temel sorun alanlarıdır. Sosyal hizmet yanıtının mikro düzeyde vaka yönetimi, güçlendirme ve danışmanlık; mezo düzeyde aile destekleri, okul ve işyeri temelli müdahaleler ile kurumlar arası iş birliği; makro düzeyde ise hak temelli savunuculuk, erişilebilirlik ve sosyal koruma politikalarının geliştirilmesi eksenlerinde toplandığı görülmektedir. Çalışmada, engellilik alanında etkili sosyal hizmet uygulamasının, mikro, mezo ve makro düzeyler arasında süreklilik taşıyan; hak temelli ve sağlamlık karşıtı bir dönüşüm hattını gerektirdiği vurgulanmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Engelli, Engellilik, Sosyal Hizmet, Sosyal Hizmet Müdahalesi, Sosyal Sorunlar

**Abstract:** This study is a scoping review based on secondary data, aiming to systematically examine disability-related social problems and the responses developed by social work at the micro, mezo, and macro levels of intervention. A search was conducted on Google Scholar using Harzing's Publish or Perish v5.15 software, with the keywords "engelli\*", "engellilik," and "sosyal sorun\*." Following title and abstract screening as well as full-text eligibility assessment, publications addressing disability-related domains of social problems and containing findings or discussions directly relevant to social work practice were included in the review. The publications were transferred to MAXQDA 2020, and content mapping was carried out by identifying thematic concentrations through two-word and three-word clusters. The findings indicate that disability constitutes not merely an individual "medical condition," but rather a multilayered field of inequality produced within the physical environment, institutional structures, social attitudes, and the welfare regime. Accessibility and independent living, education, employment, social exclusion, isolation and discrimination, access to health services, economic vulnerability, and the risks of violence, neglect, and abuse emerge as the principal problem areas highlighted in the literature. Social work responses are seen to cluster around case management, empowerment, and counselling at the micro level; family supports, school- and workplace-based interventions, and inter-institutional collaboration at the mezo level; and rights-based advocacy, accessibility, and the development of social protection policies at the macro level. The study emphasizes that effective social work practice in the field of disability requires a rights-based and anti-ableist line of transformation that ensures continuity across the micro, mezo, and macro levels.

**Keywords:** Disabled, Disability, Social Work, Social Work Intervention, Social Problems

## 1. Giriş

Engellilik, bireyin bedensel, duyuşsal ya da zihinsel özelliklerinden kaynaklanan tekil bir durum olarak değil; fiziksel çevre, kurumsal yapılar, toplumsal tutumlar ve refah rejiminin örgütlenişi içinde üretilen çok katmanlı bir sosyal sorun alanı olarak ele alınmaktadır. Bu çerçevede engelliliğin sonuçları yalnızca sağlık ve rehabilitasyon hizmetleriyle sınırlı değildir. Erişilebilirlik, eğitim, istihdam, ayrımcılık, sosyal katılım, sağlık hizmetlerine erişim ve ekonomik kırılgnalık alanlarında biriken yapısal bariyerler, engelli bireylerin yaşam kalitesini ve toplumsal katılım kapasitesini belirgin biçimde sınırlandırmaktadır. Erişilebilirlikteki mimari ve sistemsel sınırlılıklar, sosyal yaşama katılımı ve yaşam kalitesini olumsuz etkilemekte, konut ve ulaşım da erişilebilirlik eksikliğinin bağımsız yaşamı zayıflattığı görülmektedir (Tiyek vd., 2016; Kırlar-Can, 2022; Koç ve Azhari, 2022; Semeah vd., 2017; Totten, 2019).

Engelliliğın sosyal boyutu yalnızca hizmet eksikliğıyle açıklanamaz; bu boyut aynı zamanda damgalama ve ayrımcı normlar üzerinden de şekillenmektedir. Eğitim ve istihdam başta olmak üzere kurumların işleyişinde, engelli bireylerin kapasitesine ilişkin düşük beklentiler, olumsuz tutumlar ve dışlayıcı uygulamalar; fırsat eşitliğini ve öznel iyi oluşu olumsuz yönde etkilemektedir (Collins vd., 2018; Fang, 2022; Baker vd., 2018; Song vd., 2013). Sosyal izolasyon, yalnızlık ve topluluk etkinliklerinden dışlanma; damgalanma mekanizmalarıyla birbirini besleyen bir örüntü olarak karşımıza çıkmaktadır (Negash ve Yadavalli, 2020; Atteng ve Osuagwu, 2021; Bevens vd., 2024). Sağlık hizmetlerine erişim de yalnızca fiziksel altyapı sorunlarıyla açıklanamamakta; tutumsal ve sistemik engeller ile ekonomik yüklerin birleşimi, engelli bireylerin sağlık hakkına fiilen erişimini sınırlayan bir eşitsizlik alanı üretmektedir (Pinto vd., 2021; Smythe vd., 2022; Maende vd., 2024). Bu tabloya ek olarak şiddet, ihmal, istismar risklerinin belirli engel grupları ve özellikle kadınlar açısından artabildiğı; okul ve bakım ortamlarında kırılgnlıkların derinleşebildiğı bildirilmektedir (Anyango vd., 2023; Njelesani vd., 2021; Savard vd., 2025).

Engellilikle ilgili sorun alanı, sosyal hizmet açısından iki nedenle kritik bir tartışma zemini oluşturmaktadır. Engellilikle ilişkili güçlükler, mikro düzeyde bireyin günlük işlevselliğini etkilemekte; mezo düzeyde aile, okul ve işyeri gibi yakın çevre sistemlerinde rol ve ilişki örüntülerini dönüştürmekte; makro düzeyde ise sosyal politika, hukuk, hizmet tasarımı ve kaynak dağılımı aracılığıyla yapısal eşitsizlikleri yeniden üretmektedir. İkincisi, literatürde engellilik çoğuş zaman parçalı biçimde tartışılmakta; erişilebilirlik, eğitim, istihdam ya da sağlık gibi alanlar birbirinden bağımsız düşünölmekte ve sosyal hizmet müdahaleleri çoğuş zaman “uygulama örneğı” düzeyinde kalıp mikro, mezo ve makro sürekliliğı içinde birlikte okunmamaktadır. Buna karşın engellilik alanında etkili sosyal hizmet, bireye dönük destekleyici müdahalelerin yanı sıra toplum temelli programlar, kurumlararası iş birliğı, hak temelli savunuculuk ve “sağlamcılık karşıtı” dönüşüm hedefleriyle birlikte düşünölmeli gereken bir konudur (Hashemi vd., 2023; Arkow, 2020; Maroto ve Pettinicchio, 2022).

Engelli çocuğı olan ailelerde aile sisteminin yeniden yapılanması; aile içi rol dağılımında dengesizlikler, stres yükü, sosyal çevreyle ilişkilerde damgalanma, sosyal destek ağlarının sınırlılığı ve ekonomik baskılarla birlikte ilerleyebilmektedir (Cangür vd., 2013; Meşe, 2013; Özkan Bardakçı ve Kutluata, 2021; Chen, 2000). Bu noktada, engelli refah alanını sosyal hizmet düzeyleri üzerinden anlamak, sorunları sıralamakla sınırlı değil; sorunun hangi mekanizmalarla üretildiğini, hangi düzeyde hangi aktörlerin sorumluluk taşıdığını ve hangi müdahale ve yaklaşımların daha tutarlı sonuç üretebileceğini tartışmak anlamına gelmektedir.

Bu çalışma, engellilikle ilişkili sosyal sorunları ve bu sorunlara sosyal hizmetin mikro, mezo ve makro müdahale düzeylerinde geliştirdiğı yanıtları sistematik biçimde incelemeyi amaçlayan, ikincil verilere dayalı bir literatür taramasıdır. Çalışmanın temel amacı, 2000–2025 yılları arasında Google Akademik üzerinde ulaşılan yayınlar üzerinden, engelli bireylerin karşı karşıya kaldığı sosyal sorunların literatürde hangi tematik kümeler altında ele alındığını ve sosyal hizmet uygulamalarının bu sorun

alanlarına hangi düzeylerde yanıt ürettiğini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışma, erişilebilirlik ve bağımsız yaşam, eğitim, istihdam, sosyal dışlanma ve izolasyon, sağlık hizmetlerine erişim, ekonomik kırılganlık ile şiddet, ihmal ve istismar riskleri gibi temel sorun alanlarını içerik analizi yoluyla haritalandırmakta; söz konusu sorun alanlarını sosyal hizmetin birey, aile, grup ve toplum düzeyindeki müdahale örüntüleriyle ilişkilendirerek değerlendirmektedir. Ayrıca makale, engellilik alanında sosyal hizmet araştırması, eğitimi ve sosyal politika tartışmalarında öne çıkan yönelimleri görünür kılmayı ve hak temelli bir değerlendirme çerçevesi sunmayı hedeflemektedir.

## 2. Yöntem

Bu çalışma, engellilikle ilişkili sosyal sorunları ve bu sorunlara sosyal hizmetin mikro, mezo ve makro müdahale düzeylerinde geliştirdiği yanıtları incelemeyi amaçlayan, ikincil verilere dayalı bir literatür taraması olarak tasarlanmıştır. Çalışmada literatür taraması, Harzing's Publish or Perish (Windows GUI Edition) v5.15 yazılımı kullanılarak Google Akademik üzerinde yürütülmüştür. Tarama süreci, 2000–2025 tarih aralığını kapsayacak şekilde planlanmıştır.

Arama stratejisinde anahtar sözcükler *engelli OR engellilik AND "sosyal sorun"* taranmıştır. Arama sonucunda elde edilen kayıtlar yazılım aracılığıyla dışa aktarılmış, yinelenen kayıtlar ayıklanmış ve değerlendirme sürecine uygun veri seti oluşturulmuştur. Tarama süreci sonucunda toplam 896 kayda ulaşılmıştır. Yinelenen kayıtların çıkarılmasının ardından 450 yayın başlık ve özet düzeyinde ön değerlendirmeye alınmıştır. Bu aşamada 338 yayın çalışma kapsamı dışında kaldığı için dışlanmış, 112 yayın analize dâhil edilmiştir.

Çalışmaların seçimi iki aşamada gerçekleştirilmiştir: (i) başlık ve özet düzeyinde ön eleme, (ii) tam metin uygunluk değerlendirmesi. Dâhil edilme kriterleri; (a) çalışmanın engellilikle ilişkili sosyal sorunları ele alması, (b) engellilik alanında sosyal hizmet uygulamaları ve refah politikalarıyla doğrudan ilişkili bulgu ya da tartışma içermesi ve (c) tam metne erişilebilir olması şeklinde belirlenmiştir. Dışlama kriterleri ise engellilik bağlamıyla doğrudan ilişki kurmayan çalışmalar, engellilikten bağımsız genel sosyal sorun tartışmaları ve yalnızca klinik/sağaltım odaklı olup sosyal sorun ve sosyal hizmet boyutunu içermeyen metinler olarak tanımlanmıştır.

Analize dâhil edilen yayınlar, nitel veri analiz programı olan MAXQDA 2020'ye aktarılmış ve ilk aşamada tüm metinler ön okumaya tabi tutulmuş, tekrar eden kavramlar, sorun alanları ve sosyal hizmet müdahale biçimleri belirlenmiştir. İkinci aşamada ikili ve üçlü kelime öbekleri üzerinden kavramsal yoğunlaşmalar incelenmiş; literatürde öne çıkan tematik kümeler oluşturulmuştur. Bu süreçte özellikle erişilebilirlik ve bağımsız yaşam, eğitim, istihdam, sosyal dışlanma ve izolasyon, sağlık hizmetlerine erişim, ekonomik kırılganlık ile şiddet, ihmal ve istismar riskleri temel temalar olarak belirlenmiştir. Son aşamada ise bu temalar, sosyal hizmetin mikro, mezo ve makro müdahale düzeyleriyle ilişkilendirilmiş; birey, aile, grup ve toplum düzeyindeki müdahale örüntüleri doğrultusunda yorumlanmıştır.

## 3. Engelli Bireylerin Sosyal Sorunları

Literatür, engelli bireylerin erişilebilirlik ve bağımsız yaşam, eğitim, istihdam, sosyal dışlanma, sosyal izolasyon, ayrımcılık, sağlık hizmetlerine erişim ve ekonomik kırılganlık alanlarında yoğunlaşan çok boyutlu sorunlarla karşı karşıya olduğunu göstermektedir.

### 3.1. Erişilebilirlik ve Bağımsız Yaşam

Erişilebilirlik ve bağımsız yaşam, engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımı açısından temel belirleyicilerdir. Bağımsız yaşama yönelik engeller, konut, ulaşım, teknoloji ve sosyal katılım dahil olmak üzere çeşitli alanlarda kendini göstermektedir.

Engelliler erişilebilirlik ve bağımsız yaşam bağlamında fiziksel çevreden ve ulaşım sistemlerinden kaynaklanan sorunlar yaşamaktadırlar (Tiyek vd., 2016). Erişilebilirlikle ilgili yapısal ve mimari sınırlılıklar engelli bireylerin sosyal hayata katılımını önemli ölçüde etkilemektedir (Kırlar-Can, 2022). Engelli bireylerin sosyal hayata katılımları ve sosyal çevrelerine uyumları yaşam kalitelerini etkilemektedir (Koç ve Azhari, 2022). Erişilebilirlik ve bağımsız yaşam açısından karşılaşılan sorunlar fiziksel çevreyi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapıyı kapsamaktadır.

Engelliler, uygun konuta erişmeye çalışırken önemli engellerle karşılaşmaktadırlar. Birçok evin fiziksel yapısı, fiziksel engelliler için gerekli erişilebilirlik gereksinimlerini karşılamamaktadır (Semeah vd., 2017). Bunun yanı sıra, erişilebilir ulaşım seçeneklerinin eksikliği engelli bireylerin bağımsız yaşam yeteneklerini önemli ölçüde azaltmaktadır (Totten, 2019).

### 3.2. Eğitim

Engelliler eğitimle ilgili olarak erişilebilirlik, toplumsal tutumlar ve kurumsal destek açısından farklı sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Eğitim sürecinde uygun öğretim yöntemlerinin yetersizliği, erişim engelleri ve sosyal damgalama, engelli bireyler açısından önemli sosyal sorun alanları oluşturmaktadır (Collins vd., 2018). Engellilerle ilgili eğitimsel değerlendirme araçlarının eksikliği ve zihinsel engelli öğrencilere yönelik ayrı bir müfredatın getirdiği zorluklar görülmektedir (Almalki, 2022; Hanreddy ve Östlund, 2020). Engelli bireylerin eğitim ve istihdam fırsatları açısından savunmasızlığı dikkat çekmekte, karşılaştıkları zorluklara yönelik müdahalelere duyulan ihtiyaç artmaktadır (Gul, 2020). Kapsayıcı eğitim politikaları yürürlükte olsa bile, yetersiz altyapı ve kötü tasarlanmış sınıf ortamları etkili uygulamayı engellemekte ve engelli öğrencilerin daha fazla ayrışmasına yol açmaktadır (Bibiana vd., 2020). Engelli bireylerin eğitimiyle ilgili olarak kapsayıcı eğitim yararlı görülmeyle birlikte, engellilerle ilgili beklentilerin ve akademik başarının düşük olması engelli bireylerin ruh sağlığını ve benlik algısını olumsuz etkilemektedir (Fang, 2022). Pandemi sürecinde uzaktan ve çevrimiçi eğitime geçilmesi, engelli öğrencilerin yaşadığı yeni zorlukları açığa çıkararak dijital öğrenmeye yönelik kapsayıcı yaklaşımlara olan ihtiyacı artırmaktadır (Denisova vd., 2020). Engelliler için kapsamlı cinsel sağlık eğitimi ihmal edilen önemli konular arasındadır (Edwards, 2021). Engelli bireylerin cinselliğine yönelik yanlış algılamalar ve tutumlar, cinsellikle ilgili eğitim almalarını ve sosyal kabul görmelerini engellemektedir (Fader Wilkenfeld ve Ballan, 2011). Engelli bireylerin eğitime erişimiyle ilgili sorunları fiziksel zorlukların yanı sıra bu tür yapısal sorunlardan kaynaklanmaktadır.

### 3.3. İstihdam

Engelli bireyler, işgücüne katılım ve istihdamda kalıcılık süreçlerinde kaynağını ayrımcılıktan, farkındalık eksikliğinden ve olumsuz tutumlardan alan zorluklar yaşamaktadırlar (Baker vd., 2018; Daughtry vd., 2009; Stuart, 2004; Syma, 2019). İşverenler arasında, engelli bireylerin verimlilik ve işyeri katılımı açısından engelli olmayan çalışanlarla eşdeğer performans gösteremeyeceğine yönelik önyargılar sürmektedir (Song vd., 2013). Engelliler işlerini güvence altına alma ve sürdürme becerilerini etkileyen zorluklar nedeniyle istihdam konusunda olumsuz etkilenmektedirler. İşverenlerin engelli bireylerin istihdamı konusunda farkındalık sahibi olmamaları ve maliyetle ilgili endişeleri engelli bireylerin istihdamında sorunlara yol açmaktadır (Kaye vd., 2011). İşyerinde mentorların eksikliği, engelli bireylerin eğitimsel ve mesleki gelişimlerini olumsuz etkileyerek istihdamda yaşanan zorlukları artırmaktadır (Bezyak vd., 2023). Engelli bireylerin ayrımcılığa ve damgalanmaya maruz kalması, işyerlerinin erişilebilir olmaması ve destek hizmetlerinin yetersizliği istihdam sürecinde zorluklarla karşılaşmalarına; kariyer gelişimlerinin durmasına ve çalışma yaşamının kalitesinin düşmesine yol açmaktadır (Graham vd., 2018; Kaye vd., 2011). Engelli bireylerin istihdamla ilgili karşılaştığı zorluklar, öğrenme fırsatlarının eksikliği, olumsuz sosyal tutumlar ve fiziksel erişilebilirliğin olmaması nedeniyle daha da artmaktadır (Lloyd vd., 2009; Boer vd., 2012; Sandstrom vd., 2021; Aro vd., 2018). Engelli bireylerin istihdamla ilgili sorunlarının kaynağında, farkındalık eksikliği ve buna bağlı olarak ortaya

çıkan ayrımcılık ve damgalanma yer almaktadır. Bunun yanı sıra işyeriyle ilgili erişilebilirlik, destek hizmetlerinin yetersizliği, engelli bireylerin işgücünde yer alması durumunda işverenin verimlilik ve katılıma ilişkin endişeleri ön plana çıkmaktadır.

### 3.4. Sosyal Dışlanma, Sosyal İzolasyon ve Ayrımcılık

Sosyal izolasyon ve yalnızlık, engelli bireylerin sıklıkla karşılaştığı sorunlardır. Bevens vd. (2024), engelli öğrencilerin özellikle çevrimiçi öğrenme bağlamında daha yüksek yalnızlık seviyeleri bildirdiğini vurgulamaktadır. Patel vd. (2020), işitme engelli çocuklarda engellilik durumu ile sosyal izolasyon deneyimleri arasında ilişki olduğunu göstermiştir.

Engelliliğin sosyal ve kültürel açıdan nasıl değerlendirildiği konusu, engelli bireylerin sosyal dışlanma ve damgalanma deneyimlerine katkıda bulunduğundan önemlidir (Bucuka, 2019). Engelliliğin toplumsal bağlamlarda temsili ve erişilebilirliğin kültürel olarak yorumlanması, engelli bireylerin deneyimlerini etkileyen önemli faktörlerdir (Duman ve Doğanay, 2017). Toplumsal damgalanma, engellilere yönelik algıları etkilemekte, eğitim ve istihdam da dahil olmak üzere çeşitli bağlamlarda ayrımcı uygulamalara yol açmaktadır. Damgalanma genellikle sosyal ağlardan ve topluluk faaliyetlerinden dışlanma şeklinde kendini göstererek izolasyonu daha da derinleştirmektedir (Negash ve Yadavalli, 2020). Engelliler, izolasyon ve damgalanma nedeniyle sosyal beceriler geliştirmekte ve ilişkilerini sürdürmekte zorlanmaktadır (Atteng ve Osuagwu, 2021). Sosyal dışlanma, izolasyon ve ayrımcılık, engelli bireylerin sosyal etkileşimlerini, duygusal iyi oluşunu ve yaşam kalitesini belirgin biçimde zayıflatmaktadır.

### 3.5. Sağlık Hizmetlerine Erişim

Engelliler, gerekli tıbbi bakımı alma sürecinde fiziksel, tutumsal, sistemik ve ekonomik zorluklar gibi çok sayıda engelle karşılaşmaktadır. Sağlık tesislerinin hareket kısıtlılığı ya da diğer engel durumları olan bireyler için yetersiz biçimde tasarlanması ve altyapı eksiklikleri, engelli bireylerin temel sağlık hizmetlerine erişimini sınırlandırmaktadır (Pinto vd., 2021). Damgalama ve ayrımcılık gibi tutumsal engeller, engelli bireylerin sağlık hizmetlerine erişim deneyimlerini önemli ölçüde etkilemektedir (Smythe vd., 2022). Ekonomik faktörler de engelli bireylerin sağlık hizmetlerine erişimini belirlemede çok önemli bir rol oynamaktadır. Engelli bireylerin birçoğu, özel ekipman maliyetleri veya sağlık tesislerine ulaşım masrafları da dahil olmak üzere, tıbbi durumlarıyla ilişkili önemli mali yüklerle karşı karşıya kalmaktadır (Maende vd., 2024).

### 3.6. Şiddet, İhmal ve İstismar Riskleri

Araştırmalar, özellikle zihinsel engelliler gibi belirli gruplar arasında, engellilere yönelik şiddetin yaygınlığını göstermektedir. Engelli kadınların, engelli erkeklere ve engelli olmayan kadınlara kıyasla daha fazla şiddete maruz kaldıkları görülmektedir (Anyango vd., 2023). İstismar, engelli kadınların ruh sağlığını olumsuz etkilemekte, kronik sağlık sorunlarına ve uzun vadeli psikolojik etkilere yol açmaktadır (Savard vd., 2025). Bununla birlikte okul şiddeti de orantısız bir şekilde engelli öğrencileri etkilemekte, engelli bireylerin genellikle akranlarından ve okul personelinden gelen istismara karşı daha savunmasız olduğu anlaşılmaktadır (Njelesani vd., 2021).

### 3.7. Ekonomik Sorunlar

Engelliler arasında işsizlik oranları, engelli olmayanlara kıyasla daha yüksektir. Engelli yetişkinlerin istihdam oranı oldukça düşüktür (Hughes, 2013). Engelli bireylerin gelir yoksulluğundan ve maddi zorluklardan etkilendiği görülmektedir (Drew, 2015). Engelliler, istihdama ulaşmada çok sayıda engelle karşı karşıya kalmakta ve bu da gelir eşitsizliklerine yol açmaktadır (Nopiah ve Pangaribowo, 2023).

## 4. Engellilik Alanında Sosyal Hizmet Müdahalelerinin Düzeyleri

Bu bölümde, engellilik alanında birey, aile ve toplum düzeylerinde yürütülen sosyal hizmet uygulamalarına ilişkin örnekler ele alınmaktadır.

#### **4.1. Engelli Bireylerle Sosyal Hizmet**

Engellilikle ilişkili sosyal sorunların birbirinden bağımsız başlıklar olmadığı; erişilebilirlikten eğitime, istihdamdan sağlık hizmetlerine ve şiddet risklerine uzanan çoklu bariyerlerin birikimli biçimde engelli bireylerin bağımsız yaşam, toplumsal katılım ve refah olanaklarını sınırladığı görülmektedir. Sosyal hizmet açısından temel mesele, bu bariyerlerin yalnızca bireysel “uyum” ya da “yetersizlik” çerçevesinde değil, kurumsal işleyiş, hizmet tasarımı, ayrımcı tutumlar ve sosyal koruma mekanizmalarının yapısal özellikleri içinde üretildiğini görünür kılmaktır. Bu bağlamda, engelli bireylerin karşılaştığı kritik sorun alanları mikro, mezzo ve makro düzeylerde ele alınarak; güçlendirme, kurumlararası iş birliği, kapsayıcı hizmet geliştirme ve hak temelli savunuculuk eksenlerinde sosyal hizmetin müdahale repertuarı tartışılmaktadır.

##### **4.1.1. Erişilebilirlik ve Bağımsız Yaşam**

Engelliler, gerekli hizmetlere erişmelerini engelleyen ek engellerle karşılaşmaktadırlar. Erişilebilirlik odaklı sosyal hizmet müdahaleleri, engelli bireylerin bağımsız yaşamını desteklemede kritik öneme sahiptir. Sosyal hizmet programlarının altyapıdaki sistemik engelleri ele alması ve hizmet sağlayıcılara engelli bireylerin karşılaştığı engeller hakkında eğitim vermesi gerekmektedir (Hashemi vd., 2023).

##### **4.1.2. Eğitim**

Eğitim, engelli bireylerin sosyal süreçlere dahil olması ve ekonomik bağımsızlıkları için önemli bir konudur. Bununla birlikte, kaliteli eğitime erişim, alanında yetkin eğitmen eksikliği ve yetersiz kaynaklar gibi eğitim fırsatlarını engelleyen durumlar görülmektedir (Smythe vd., 2022). Sosyal hizmet uygulamaları, engelli öğrencilere gerekli desteği sağlayan ve akranlarıyla eşit eğitim fırsatlarına erişimlerini güvence altına alan kapsayıcı politikaların geliştirilmesine odaklanmalıdır.

##### **4.1.3. İstihdam**

İstihdam alanındaki bariyerler, engelli bireylerin ekonomik bağımsızlığını zayıflatmakta ve yoksulluk riskini artırmaktadır. Engelliler işverenlerin olumsuz tutumlarından ve gerekli işyeri düzenlemelerinin olmamasından kaynaklanan sorunlarla karşılaşmaktadırlar (Abed vd., 2024). Sosyal hizmet uzmanları, engellilik farkındalığını artırmaya, işverenlere kapsayıcı işyeri ortamları oluşturmak için kaynak ve eğitim sağlamaya ve engelli bireylerin iş bulmalarını kolaylaştırmak amacıyla yerel işletmelerle ortaklıklar geliştirmeye yönelik çalışmalar yürütmelidir. Sosyal hizmet programları, engelli bireylerin farklı ihtiyaçlarını karşılayan ve işgücüne entegrasyonu teşvik eden eğitim ve istihdam destek girişimlerini uygulamalıdır.

##### **4.1.4. Sosyal Dışlanma, Sosyal İzolasyon ve Ayrımcılık**

Sosyal izolasyon, engelli bireylerin zihinsel ve duygusal refahını önemli ölçüde etkileyen yaygın bir sorundur. Karşılaştıkları sistemik engeller genellikle toplumsal faaliyetlerden dışlanmalarına yol açmaktadır. Toplumsal faktörler ve sağlık sistemindeki eşitsizlikler sosyal izolasyonu artırmaktadır (Norman vd., 2021). Sosyal hizmet uzmanları, sosyal etkileşimleri, destek gruplarını ve topluluk oluşturma girişimlerini teşvik eden programlar oluşturarak sosyal izolasyonu ele alabilir.

##### **4.1.5. Sağlık Hizmetlerine Erişim**

Engelli bireyler, çevresel engeller ve sağlık hizmetlerindeki yetersizlikler nedeniyle sağlık hizmetlerine erişimde ciddi güçlükler yaşamaktadır (Sakellariou ve Rotarou, 2017). Sosyal hizmet uzmanları, sağlık

hizmeti sağlayıcılarına yönelik farkındalık çalışmaları aracılığıyla sağlık hizmetlerine erişimi iyileştirmeye çalışmalıdır.

#### 4.1.6. Şiddet, İhmal ve İstismar Riskleri

Engelliler, şiddet, ihmal ve istismar türlerine maruz kalma riski altındadır. Sosyal hizmet uzmanları ve bakım verenler, istismar belirtilerini tanıma ve engelli bireylerin kırılganlıklarını anlama konusunda eğitim almalıdır (Dixon ve Robb, 2015). Sosyal hizmet uzmanları, engellileri şiddet ve istismardan özel olarak koruyan yasa ve politikaları teşvik etmek için savunuculuk yapmalıdır (Arkow, 2020). Bununla birlikte hukuki destek ve danışmanlık hizmetleri sağlayan programlar, engelli bireylerin krizlerle başa çıkmalarına yardımcı olabilir (Sin vd., 2010). Sosyal hizmet müdahaleleri, destek ve kriz yanıtı süreçlerinde koruma boyutunu merkezileştirmelidir.

#### 4.1.7. Ekonomik Sorunlar

Engelli bireylerin işgücüne katılmak için beceri geliştirmesi (Maroto ve Pettinicchio, 2022), engelli çalışanlar için ücret standartlarını ve iş erişilebilirliği iyileştiren reformlar (Wang vd., 2023) önemlidir. Sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan mali engellerin azaltılması da ekonomik kırılganlığın hafifletilmesi açısından önem taşımaktadır (Livermore ve Honeycutt, 2015). Kırsal alanlarda engelli bireylerin karşılaştığı finansal engeller, coğrafi ve sosyoekonomik faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu faktörleri dikkate alan özel ekonomik politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal hizmet uygulamaları, engelli bireylerin ekonomik güçlenmesini ve kendi kendine yeterliliğini destekleyen politikaları savunmalıdır (Shokouh vd., 2022). Sosyal hizmet uygulamaları, ekonomik sorunları ele almak için istihdam destek programları, finansal okuryazarlık girişimleri, politika geliştirme ve hizmetlere erişimin artırılması konularında kapsamlı stratejiler geliştirmelidir.

#### 4.2. Engelli Çocuğu Olan Ailelerle Sosyal Hizmet

Engelli bir çocuğun aile sistemine dâhil olması, aileyi yeni bir bakım düzeni kurmaya ve ilişkisel sınırları, rol dağılımını ve iletişim örüntülerini yeniden müzakere etmeye zorlayan yapısal bir dönüşüm sürecini başlatmaktadır. Bu dönüşüm, aile üyelerinin psikososyal uyumunu ve aile işlevselliğini belirleyen aile ilişkileri eksenini kritik hâle getirmektedir. Ebeveynler arası bağın niteliği, kardeş ilişkileri, bakım emeğinin adil paylaşımı ve dış çevreden gelen damgalayıcı tutumlarla baş etme kapasitesi birbirini etkileyen bir sistem oluşturmaktadır. Dolayısıyla engelli çocuğu olan ailelerde aile ilişkilerini incelemek, yalnızca bireysel stres düzeylerini betimlemekten ibaret değildir; aile içi uyumun hangi koşullarda zedelendiğini ya da güçlendiğini, hangi koruyucu faktörlerin devreye girdiğini ve sosyal hizmetin bu ilişkisel sistemi hangi mikro ve mezo müdahalelerle sürdürülebilir biçimde destekleyebileceğini anlamayı gerektirmektedir. Bu bağlamda, aile ilişkileri aile işleyişi, evlilik uyumu, aile içi roller ve gereksinimler boyutlarında ele alınmıştır.

##### 4.2.1. Aile İlişkileri

Engelli bir çocuğun aile sistemine dâhil olması, aile işleyişinin yeniden yapılandırılmasına yol açmakta (Özkan Bardakçı ve Kutluata, 2021) ve ailenin geleceğe ilişkin hayal ve planlarını etkileyebilmektedir (Cangür vd., 2013). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde aile dinamiklerinin önemli ölçüde olumsuz etkilendiği (%45) bildirilmiş (Pejovic-Milovancevic vd., 2003); aile üyeleri arasında sorun yaşama oranının %65,6'ya ulaştığı ve anne-babaların %56,3'ünün diğer çocuklarına zaman ayırmakta güçlük çektiği raporlanmıştır (Balcı vd., 2019). Engelli çocuğun aile sistemine katılımıyla birlikte ortaya çıkan duygusal, sosyal, ekonomik, bilişsel ve tinsel dönüşüm, bazı ailelerde evlilik ve aile ilişkilerinin bozulmasına ve bu sürecin ayrılıklara kadar uzanabilmesine neden olabilmektedir (Karadağ, 2014; Reichman vd., 2008). Aile içi ilişkilerin niteliği hem bakım yükünün paylaşılmasını hem de aile üyelerinin duygusal iyi oluşunu doğrudan etkilemektedir.

Sosyal hizmet müdahaleleri, deneyim ve kaynak paylaşımı için bir platform sağlayan aile destek gruplarını teşvik etmelidir. Destek grupları duygusal dayanıklılığı artırır ve aile üyeleri arasında izolasyon duygularını azaltır. Grup ortamları, duygusal desteği artırır ve engellilikle ilgili zorlukların yönetimi hakkında aile üyelerinin bilgi edinmesini sağlar (Wang vd., 2023). Aile refahına odaklanan destek gruplarına ve atölye çalışmalarına katılımı teşvik etmek de aile ilişkilerini güçlendirebilir.

#### 4.2.2. Evlilik Uyumu

Evlilik ilişkisi bağlamında psikolojik zorlanmaların, özellikle depresif belirtilerin, evlilik uyumunu olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Johnson ve Jacob, 2000). Evlilik uyumu azaldıkça kaygı ve depresyon düzeyleri yükselmektedir (Kılıç vd., 2013). Engelli çocuğu olan anne-babalarda evlilik uyumu düştükçe algılanan stres artmaktadır (Köksal ve Kabasakal, 2012). Bu çerçevede kaygı, depresyon, stres ve evlilik uyumu arasındaki ilişkinin, engelli çocuğu olan ailelerde döngüsel bir etkileşim örüntüsü içinde birbirini besleyerek sürdürülebileceği; evlilik uyumundaki bozulmanın psikolojik yükü artırırken psikolojik yükün de evlilik uyumunu daha da zayıflatabileceği anlaşılmaktadır.

Yakın ilişki desteği, iyimser yaklaşım ve duygusal destek gibi kaynakların, engelli çocuğu olan annelerin evlilik uyumunu etkileyen koruyucu etmenler arasında yer aldığı belirtilmektedir (Şardağ, 2010). Engelli çocuğa sahip olduktan sonra evlilik uyumunda güçlükler yaşanabilmesine karşın, bazı çalışmalarda bu ailelerde aşk, umut ve mutluluk alanlarında olumlu değişimlerin de ortaya çıkabildiği raporlanmıştır (Kearney ve Griffin, 2001; Marsh, 2003). Nitekim ebeveynlerin yaklaşık üçte birinin (%35,1) engelli çocuklarının varlığından sonra birbirlerine daha çok bağlandıklarını bildirdiği (Tarsuslu Şimşek vd., 2015) ve engelli çocukla birlikte ortaya çıkan sorunlarla baş edebilmek için karşılıklı desteklerini artırdıklarını ifade ettikleri görülmektedir (Karpaz ve Girli, 2012).

Engelli bireylerin bakımını üstlenen kişilerin gerekli desteğe erişmekte zorluk çektiği ve bu durumun evlilik memnuniyetlerini olumsuz etkileyebileceği görülmektedir. Sosyal hizmet uzmanları, çiftlerin iletişim ve başa çıkma mekanizmalarını geliştirmek için danışmanlık programları uygulayabilir. Sosyal hizmet uzmanları, stres yönetimi ve ilişki becerilerine odaklanan atölye çalışmaları yürütebilir (Murthy vd., 2024). Engelli çocukların ebeveynleri genellikle evlilik ilişkilerini zorlayabilecek stresle karşı karşıya kalmaktadırlar. Aile içi ilişkilere ve iletişim becerilerine yönelik eğitim programları engelli bir çocuğu olan çiftler için aile uyumunda olumlu değişiklikler sağlamaktadır. Sosyal hizmet uygulamaları, engelli bir çocuğu büyütmenin beraberinde getirdiği stres faktörleriyle karşı karşıya kalan çiftler için özel olarak tasarlanmış iletişim becerilerini ve çatışma çözme stratejilerini geliştirmeye odaklanan çift danışmanlığı ve ilişki eğitimi programlarını içermelidir (Wheeler vd., 2024).

#### 4.2.3. Aile İçi Roller

Engelli çocuğu olan ailelerin aile işlevleri incelendiğinde, özellikle "aile rolleri" boyutunda sağlıklı işleyişin görülebildiği raporlanmıştır (İçmeli vd., 2008; Özşenol vd., 2003). Ailelerin yaşadığı stresin hem sosyal yaşamı hem de aile yaşamını olumsuz etkilediği; stresle birlikte yoğunlaşan olumsuz duygularının, aile üyelerinin rolleri yerine getirme kapasitesini zayıflattığı belirtilmektedir (Akçakın ve Erden, 2001). Bu bağlamda, ev içi iş bölümünde belirsizliklerin ortaya çıkabildiği ve anne-babaların diğer çocuklarına yeterli düzeyde ilgi gösteremediği bulgulanmıştır (Lafçı vd., 2014).

Engelli bir çocuğun aile sistemine dâhil olmasıyla birlikte, çocuğun bakımına ilişkin sorumluluğun büyük ölçüde anneler tarafından üstlenilmesi, annelerin eş, ebeveyn ve çalışan gibi diğer rollerini daha sınırlı biçimde yerine getirmeleriyle ve sosyal yaşama katılımlarında azalmayla ilişkilendirilmektedir (Cangür vd., 2013). Ayrıca engelli çocuğun korunması ve bakımının daha fazla emek ve zaman gerektirmesi, eşlerin birbirlerine ayırabildikleri zamanı azaltmakta; bu durum aile içi rollerin sağlıklı biçimde sürdürülmesini güçleştirebilmektedir (Cavkaytar vd., 2012). Aileleri esnek rol paylaşımı ve

paylaşılan sorumluluklar konusunda eğitmek için atölye çalışmaları ve eğitim programları uygulanabilir.

#### 4.2.4. Aile Gereksinimleri

Literatürde, zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların öğrenim düzeyi ile aile gereksinimleri arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığını bildiren araştırmalar bulunmakla birlikte (Kumcağız vd., 2018), annelerin gereksinimlerinin özellikle ilkökul mezunlarında ve çalışmayan grupta daha yüksek olduğunu ortaya koyan bulgular da mevcuttur (Kaytez vd., 2015). Engelli çocuğu olan annelerin aile gereksinimleri değerlendirildiğinde; maddi destek ve manevi destek ihtiyacının yanı sıra, rapor alım süreçlerinde yaşanan güçlüklerin giderilmesi, ücretsiz sosyal haklara erişimin sağlanması ve engellilere uygun çevresel düzenlemelerin yapılması gibi alanlarda belirgin gereksinimler bulunduğu görülmektedir. Bu gereksinimler arttıkça annelerin algıladıkları bakım yükünün de arttığı anlaşılmaktadır. Öte yandan, ailelerin ekonomik durumları, meslekleri ve çocuğun engel türü gibi değişkenlere bağlı olarak gereksinim örüntülerinin ve algılanan yük düzeylerinin farklılaşabildiği belirtilmektedir (Öztürk, 2011).

Engelli çocuğu olan ailelerin ihtiyaçlarını belirlemek ve karşılamak, refahlarını desteklemek için önemlidir. Aileler, sağlık, bakım, eğitim ve sosyal hizmetler başta olmak üzere birçok alanda rehberliğe ve desteğe ihtiyaç duymaktadır (Smith vd., 2023). Ailede bakım verenlerin dinlenme hizmetlerine erişiminin sağlanması, bakıcı yükünü hafifletmeye ve aile üyelerinin psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olabilir (Zhang ve Wang, 2024). Sosyal hizmet uzmanları, bu ailelerin karşılaştığı zorluklar hakkında kapsamlı bilgiler toplamak için ihtiyaç değerlendirmeleri yapabilir.

Engelli çocukları olan ailelerin özel ihtiyaçlarını belirlemek ve karşılamak, onların refahı için son derece önemlidir. Çalışkan vd. (2021) tarafından yapılan araştırma, engelli bir çocuğa bakmanın getirdiği zorluklar nedeniyle ebeveynlerin yaşadığı tükenmişlik ve stresi vurgulamaktadır. Sosyal hizmet uygulamaları, hedefli müdahaleler ve hizmetler sağlamak için aile ihtiyaçlarının kapsamlı değerlendirmelerini içermelidir. Bununla birlikte, geçici bakım veya mali yardım sunan destek programları tasarlamak, aileler üzerindeki baskıyı önemli ölçüde hafifletebilir. Ayrıca, Gur vd. (2023) tarafından yapılan çalışma, aile merkezli hizmetlerin yaşam kalitesinin artmasına ve sıkıntının azalmasına katkıda bulunduğunu göstermektedir. Sosyal hizmet uzmanları, ailelerin ihtiyaç duydukları yardıma erişebilmelerini sağlayarak, mali, duygusal ve eğitimsel kaynakları kapsayan özel destek planları oluşturmaya öncelik vermelidir.

#### 4.3. Engellilik Alanında Refah Politikaları ve Toplumla Sosyal Hizmet

Engelli çocuğu olan ailelerin deneyimi, aile içi duygusal uyum süreçlerinin yanı sıra; ailenin aynı anda sosyal çevreyle kurduğu ilişkiler, çevrenin tepkileri ve kurumlarla temas biçimleri üzerinden sürekli olarak "tanınma-dışlanma" ekseninde yeniden konumlandırılmaktadır. Bu bağlamda sosyal çevreyle ilişkiler, sosyal destek algısı, toplumsal cinsiyet rolleri, ekonomik konular, toplum temelli uygulamalar engelli bireylerin ve ailelerinin refahını belirleyen toplumla sosyal hizmet alanları olarak ön plana çıkmaktadır.

##### 4.3.1. Sosyal Çevreyle İlişkiler

Zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmanın aile içinde ürettiği duygusal deneyimlerin yanı sıra ailenin sosyal çevresiyle kurduğu ilişkiler ve çevreden gelen tepkiler, aile yaşamını doğrudan şekillendirmektedir. Toplumda engelliliğe ilişkin olumsuz tutum ve yargıların, özellikle kadınların annelik deneyimini zorlaştırdığı; annelerin sosyal etkileşimlerde daha görünür olmaları nedeniyle bu tutumların yükünü daha yoğun taşıyabildikleri bildirilmektedir (Meşe, 2013; Özkan Bardakçı ve Kutluata, 2021). Bu bağlamda ebeveynlerin, toplumdaki yanlış algı ve inanışlar nedeniyle kendilerini

sosyal çevreden geri çekebildikleri; söz konusu karşılıklı etkileşimin ailelerin sosyal yaşamında olumsuz deneyimlere zemin hazırladığı belirtilmektedir (Cin vd., 2017).

Engelli çocuğu olan annelerin yarısından fazlası, engelli çocuğa sahip oldukları için çevrenin kendilerine “acıyarak” baktığını düşündüklerini ifade etmektedir (Yüksel ve Uyanık, 2021). Benzer biçimde bakım verenlerle yürütülen bir çalışmada katılımcıların bir kısmı, çocuğunun engeli nedeniyle çevresinin kendisine acıdığını (%23,4), dışladığını (%6,4) ve gülerek alay ettiğini (%8,5) bildirmiştir (Cangür vd., 2013). Bu bulgular, sosyal dışlanmanın yalnızca ilişkisel düzeyde değil; bakım sorumluluklarının artışıyla birlikte işgücüne katılımın aksaması üzerinden ekonomik düzeyde, engelli çocukla birlikte kamusal mekânlarda zaman geçirme imkânlarının sınırlanması üzerinden mekânsal düzeyde ve toplumsal bakış, tutum ve yargılar üzerinden kültürel düzeyde de üretilebildiğine işaret etmektedir.

#### 4.3.2. Sosyal Destek Algısı

Sosyal destek, bireylerin işlevselliğini güçlendiren ve fiziksel-psikolojik iyi oluş ile sosyal bütünleşmeyi sürdürebilmeleri açısından önemlidir. Sosyal destek ihtiyacı, bireyin sosyal ağlarındaki kişilerden gördüğü destekleyici davranışlar aracılığıyla karşılanmakta; yardımlaşma grupları ve kamu hizmetleri resmi sosyal destek mekanizmalarını oluştururken, aile, arkadaş, akraba ve akran grupları resmi olmayan sosyal destek mekanizmaları olarak değerlendirilmektedir (Malecki ve Demaray, 2002; Schwarzer ve Buchwald, 2004). Sosyal desteğin, ebeveynlerin geleceğe daha olumlu yönelim geliştirmesinde işlevsel olduğu vurgulanmaktadır (Ekas, 2010). Ayrıca sosyal desteğin depresyon düzeyini (Jones ve Passey, 2004), kaygıyı (Coşkun ve Akkaş, 2009), umutsuzluk düzeyini (Karadağ, 2009) ve aile stresi ile aile yükünü azalttığını gösteren bulgular bulunmaktadır. Bu noktada, sosyal desteğin duygusal rahatlama sağlamanın yanı sıra bakım yükünün daha yönetilebilir hâle gelmesine katkı sunduğu anlaşılmaktadır.

#### 4.3.3. Toplumsal Cinsiyet Roller

Engelli çocuğu olan ailelerin gündelik yaşamı, toplumsal cinsiyet temelli rol ve sorumluluk dağılımından etkilenmekte; kadınlar ve erkekler, kültürel olarak kendilerine atfedilen görevler doğrultusunda bakım ve karar alma süreçlerine farklı biçimlerde katılmaktadır (Işık ve Akbaş, 2019). Bazı toplumlarda babalardan, engelli çocuğun pratik ve ekonomik bakımına destek olmaları ve çocuğun bilişsel/toplumsal gelişimine katkı sunmaları beklendiği; babalığın bu yönünün özellikle vurgulandığı görülmektedir (Towers, 2007).

#### 4.3.4. Ekonomik Konular

Engelli çocuğu olan ailelerin ekonomik yük nedeniyle zorlandıkları ve önemli bir kısmının ekonomik desteğe ihtiyaç duyduğu bildirilmektedir (Chen, 2000). Sosyo-kültürel ve ekonomik düzey azaldıkça yaşanan sorunların arttığına ilişkin bulgular, engelliliğin etkilerinin sınıfsal eşitsizlikler içinde derinleşebildiğini göstermektedir (Stoneman, 2007). Engelli çocuğun ihtiyaçlarını karşılamak için ayrılan zamanın, ebeveynlerin kariyer gelişimini sınırlayabildiği ve bunun da aile ekonomisini dolaylı biçimde etkilediği belirtilmektedir (Gona vd., 2010). Ekonomik yük; gelirin aile üyeleri arasında eşit dağılmaması, babaların ek işler yapmak zorunda kalması gibi sonuçlar doğurabilmekte (Atagün vd., 2011) ve çocuğun tedavisi ile eğitimi için yapılan harcamalar babalarda finansal stresin artmasına yol açabilmektedir (Ersoy Quadır ve Temiz, 2018). Öte yandan, annelerin gelir düzeyindeki artışın sürekli kaygı düzeyini azalttığına işaret eden bulgular bulunmaktadır (Coşkun ve Akkaş, 2009). Çalışmalar, aile refahını yalnızca “gelir” göstergesine indirgmeden; bakım emeği, zaman yoksulluğu ve hizmetlere erişimin maliyetiyle birlikte ele almayı gerektirmektedir.

Engelli bireylerin becerilerini geliştirmelerine ve finansal kaynaklara erişmelerine destek olmak, bağımsızlığı ve toplumsal katılımı artırır (Tanui ve Makachia, 2023). Mikrofinans ve girişimcilik eğitimi

gibi ekonomik güçlendirme programları, engelli bireylerin ekonomik durumunu önemli ölçüde iyileştirebilir. Sosyal hizmet uygulamalarında, istihdam fırsatlarını artırmak için ekonomik destek, finansal okuryazarlık programları ve mesleki eğitim sağlayan girişimlere öncelik verilmelidir. Bununla birlikte istihdam ortamlarında engelli bireylerin çıkarlarını ve haklarını temsil etmek üzere savunucular görevlendirmek, işe alım uygulamalarındaki engelleri azaltarak iş fırsatlarına erişimi ve adil ekonomik sonuçları iyileştirebilir.

#### 4.3.5. Toplum Temelli Uygulamalar

Engelli bireylerin karşılaştığı sorunları ele almak, eşit fırsatlara erişimi teşvik etmek ve yaşam kalitesini iyileştirmek, küresel olarak önemli bir strateji olarak kabul edilmektedir. Toplum temelli rehabilitasyon programları, sağlık hizmetleri, eğitim destekleri ve mesleki eğitimi içermekte, bireyleri güçlendirmekte ve sosyal katılımı teşvik etmektedir (Tanui ve Makachia, 2023). Toplum temelli fiziksel aktivite programlarına erişim, engelli bireylerin refahını artırmada önemli rol oynamaktadır. Fiziksel aktiviteye katılmak, hareket engelli bireylerin fonksiyonel kapasitesini ve sosyal katılımını önemli ölçüde iyileştirmektedir (Bédard vd., 2023). Sosyal hizmet sağlayıcıları, engelli bireylerin spor ve rekreasyonel aktivitelere erişimi kolaylaştıran kapsayıcı programlar geliştirmek için çalışmalıdır.

Engelliler için hizmet sürekliliğini güçlendirmek amacıyla hizmet sektörleri arasında iletişim ve iş birliğinin kurulması önemlidir (Bédard vd., 2023). Sosyal hizmet uygulamaları, kapsamlı hizmet sunum modelleri oluşturmak için sağlık, eğitim ve sosyal destek sektörlerini bir araya getirerek disiplinler arası iş birliğine öncelik vermelidir.

Engelli bireylerin ihtiyaçları ve hakları ile ilgili mesleki bilgiyi artıran eğitimler ve atölye çalışmaları, hizmet sunumunu önemli ölçüde iyileştirebilir. Toplumsal farkındalığın artırılması, damgalanmayı ve ayrımcılığı azaltarak engelli bireyler için daha kapsayıcı bir ortamı teşvik edebilir. Engellilere yönelik toplum temelli sosyal hizmet uygulamaları, yaşam kalitesini artıran, kapsayıcılığı teşvik eden ve bireyleri ekonomik olarak güçlendiren bir dizi müdahaleyi kapsamalıdır. Sosyal katılımı, uygun yaşam düzenlemelerini, fiziksel aktivitelere erişimi, etkili bilgi aktarımını ve ekonomik güçlendirmeyi vurgulamak, engelli bireylerin refahını önemli ölçüde artırabilir.

### 5. Engellilik Alanında Sosyal Hizmet Araştırması, Eğitimi ve Sosyal Politika Çıktıları

Sosyal hizmetin, engellilik alanında refah politikalarına ilişkin bilgi üretimini nasıl kurduğu ve bu bilginin eğitim ile sosyal politika tasarımına nasıl taşındığı önemli bir tartışma alanıdır. Engellilik yazınında dikkat çeken temel kırılma, bireysel “eksiklik” anlatılarına dayalı tıbbi çerçevelerden; hak temelli, sosyal adalet odaklı ve yapısal belirleyicileri merkeze alan yaklaşımlara doğru yönelmektedir. Bu yönelim, sosyal hizmet araştırmasında kesişimsellik, engelli adaleti, ekonomik dışlanma gibi eksenlerin güçlenmesiyle; eğitim alanında sağlamlığı yeniden üreten pedagojik düzeneklerin eleştirisi ve sağlamlık karşıtı müfredat ve süpervizyon arayışlarıyla; politika alanında ise yasal reformların “uygulama boşluğu”, kişiselleştirilmiş refah sistemlerinin eşitsizlik üretme riskleri ve damgalama etkileri üzerinden görünür hale gelmektedir. Bu bağlamda araştırma, eğitim, politika hattını ele almak, engellilik bağlamında refah politikaları “hangi bilgi, kimin yararına ve hangi araçlarla” sorusunu izleyerek sosyal hizmetin mikro, mezo ve makro sorumluluklarının kanıt temelli bir çerçevede yeniden düşünülmesini hedeflemektedir.

#### 5.1. Engellilik Alanında Sosyal Hizmet Araştırması

Engellilik alanındaki refah politikası tartışmaları, geleneksel tıbbi modellerden insan hakları, sosyal adalet ve kesişimsellik odaklı çerçevelere doğru dönüşmektedir. Sosyal hizmet alanında engellilikle ilgili çalışmalar, engelliliği tek başına bir kategori olarak değil, ırk, cinsiyet ve sınıf gibi diğer kimliklerle etkileşim içinde ele alan kesişimsel bir merceği benimsemektedir. Özellikle yoksulluk ve ekonomik

dışlanma, engelli adaleti ve engelliliğin sömürgecilik sonrası bir durum olarak incelenmesi, ana akım engellilik çalışmalarını kapsamaktadır.

Sosyal hizmet eğitiminin "sağlamcılığı" nasıl yeniden ürettiği ve bunun nasıl dönüştürülebileceği üzerine çalışmalar görülmektedir. Tıbbi bakış açılarının ötesine geçen ve engelli bireylerin bilgisini merkeze alan "sağlamcılık karşıtı" ve "engelli adaleti" pedagojileri savunulmaktadır (Singh vd., 2024). İleri yaşlarda engellilik deneyimi yaşayan bireylerden ziyade uzun süreli engellilikle yaşlanarak orta yaş ve üzerine gelen bireylerle ilgili çalışmalar yaygınlaşmaktadır (Iezzoni, 2014; Agree, 2014). Literatürde, Amartya Sen ve Martha Nussbaum'un "yapabilirlik yaklaşımı", engellilik bağlamında refah politikalarında teorik bir çerçeve olarak kullanılmaktadır. Bu yaklaşım, kaynak dağılımından ziyade bireylerin gerçekten "ne yapabildiğine ve ne olabildiğine" odaklanır. Engellilik, bireysel özellikler ve sosyal düzenlemelerin etkileşimi sonucu ortaya çıkan bir "yapabilirlik kısıtlaması" olarak ele alınmaktadır (Nussbaum, 2003; Terzi, 2020).

## 5.2. Engellilik Bağlamında Refah Politikaları Alanında Sosyal Hizmet Eğitimi

Sosyal hizmet eğitimi, engellilik alanındaki refah politikalarını geleneksel tıbbi ve bireysel modellerin ötesinde; insan hakları, sosyal adalet ve yapısal bariyerlerin kaldırılması ekseninde ele alan daha eleştirel bir yaklaşıma yönelmektedir. Sosyal hizmet eğitimi sağlamcılık karşıtı ve engelli adaletini temel alan müfredat ve öğretim yöntemlerine yönelmektedir. Bununla birlikte sosyal hizmet eğitimi, engelli çocukların genel eğitim sistemine dahil edilmesi sürecinde sosyal hizmet uzmanlarının üstlendiği "kolaylaştırıcı", "savunucu", "işbirlikçi", "psikososyal destek sağlayıcı" ve "eğitici" rollerine odaklanmaktadır (Singh vd., 2024; Asamoah vd., 2018; Angelides vd., 2018).

Sosyal hizmet eğitimi sadece teorik bilgi aktarımı değil, aynı zamanda staj ve süpervizyon süreçlerini de kapsamakta; engellilik alanındaki refah politikası uygulamalarının öğrenilmesini ve aktarılmasını sağlamaktadır (Asamoah vd., 2018). Sosyal hizmet eğitimi günümüzde engelliliği sadece "bakım" gerektiren bir durum olarak değil; insan hakları, sosyal adalet, eğitimde kapsayıcılık ve mesleki etik çerçevesinde ele alınması gereken politik ve toplumsal bir olgu olarak ele almaktadır (McCusker vd., 2023).

## 5.3. Engellilik Bağlamında Refah Politikaları ve Sosyal Politika Çıktıları

Engellilik bağlamında refah politikaları ve sosyal politika çıktıları, yasal reformlardan hizmet sunum modellerindeki değişikliklere ve bu değişikliklerin bireylere etkilerine kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Yasal reformlara rağmen, sosyal hizmet pratiğinde ve yerel politikalarda bu değişimlerin tam olarak hayata geçirilemediği görülmektedir. Örneğin Litvanya ve İsrail'deki araştırmalar, yasal değişikliklere rağmen sosyal hizmet uzmanlarının ve yerel yönetimlerin hala korumacı ve vesayetçi yaklaşımları sürdürdüğünü, bunun da politika çıktılarının pratikte sınırlı kalmasına neden olduğunu göstermektedir (McCusker vd., 2023; Campbell vd., 2018; Levickait, 2018). Kişiselleştirilmiş sistemler, kırsal bölgelerde yaşayanlar veya engelliliği olan bireyler için hizmetlere erişimde eşitsizliklere yol açabilmektedir. "Piyasa temelli" hizmet sunumu, hizmet sağlayıcıların az olduğu bölgelerde yetersiz kalmaktadır (Carey vd., 2017; Ma vd., 2025).

Gelir ve varlık sınırları gibi bürokratik engeller, engelli bireylerin yoksulluk içinde kalmasına neden olmakta ve damgalanmayı pekiştirmektedir. Bu politikalar, çalışmayı ve ekonomik bağımsızlığı teşvik etmek yerine, yardımı kaybetme korkusuyla bireyleri sistem içinde tutabilmektedir (Savin, 2024). Sosyal politika müdahaleleri, eğitim alanında da çıktılar üretmektedir. Kırgızistan örneğinde olduğu gibi, üniversite düzeyindeki sosyal hizmet eğitimine yönelik müdahaleler, eğitimcilerin ve sosyal hizmet uzmanı adaylarının engelliliğe bakışını damgalayıcı ve hayırseverlik temelli bir yaklaşımdan eşitlik ve

hak temelli bir yaklaşıma dönüştürmede başarılı olmuştur (McCusker, 2023). Engellilik bağlamında refah politikaları ve sosyal politika çıktıları, yasal zeminde hak temelli bir ilerlemeye işaret ederken; uygulama düzeyinde hizmetlere erişim, bakım verenlerin yükü, yoksulluk tuzakları ve bölgesel eşitsizlikler gibi karmaşık ve bazen istenmeyen sonuçlar da doğurabilmektedir.

## 6. Sonuç

Bu çalışma, engellilikle ilişkili sosyal sorunların “tekil” alanlara indirgenemeyecek ölçüde çok boyutlu ve birbirini besleyen bir yapı sergilediğini göstermektedir. Araştırmalar, erişilebilirlik ve bağımsız yaşamın; eğitim, istihdam, sağlık hizmetlerine erişim, ekonomik güçlükler ve sosyal dışlanma/ayrımcılık ile eşzamanlı ve birbirini etkileyen biçimde ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Özellikle fiziksel çevre ve ulaşım altyapısındaki eksiklikler, mekânsal hareketlilikle birlikte, eğitim ve istihdam olanaklarına erişimi, sosyal katılımı ve hizmet kullanımı kapasitesini de sınırlandırarak zincirleme dezavantaj üretmektedir (Tiyek vd., 2016; Kırlar-Can, 2022; Totten, 2019). Damgalama ve ayrımcılık, engelli bireylerin toplumsal ilişkilere katılımını azaltmakta; eğitim ve işgücü piyasasında düşük beklentiler, dışlayıcı kurumsal pratikler ve “verimlilik” kaygıları üzerinden fırsat eşitliğini sistematik biçimde aşındırmaktadır (Collins vd., 2018; Baker vd., 2018; Song vd., 2013).

Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde, engellilik alanındaki sosyal sorunların yalnızca bireysel işlevsellik ya da bakım ihtiyacı çerçevesinde değil; erişilebilirlik standartlarının uygulanması, bakım yükünün aile içinde dağılımı, sosyal yardım ve sosyal hizmet mekanizmalarının kapsamı, eğitim ve istihdamda makul uyumlaştırma uygulamaları ve yerel düzeyde hizmetlere erişim farklılıkları bağlamında da ele alınması gerekmektedir. Bu durum, uluslararası literatürde öne çıkan yapısal engellerin Türkiye’de de sosyal politika ve hizmet sunumu düzeyinde somut karşılıkları bulunduğunu göstermektedir.

Araştırmalar, engellilik alanındaki risklerin yalnızca yoksunluk ve dışlanma ile sınırlı olmadığını; şiddet, ihmal ve istismar gibi riskli sonuçlarla da kesiştiğini ortaya koymaktadır. Özellikle engelli kadınlar ve belirli engel grupları açısından şiddete maruz kalma riskinin artması, engelliliğin toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle kesiştiğini ve koruma sistemlerinin engellilik duyarlılığı taşımadığında kırılmanın derinleştiğini düşündürmektedir (Anyango vd., 2023; Savard vd., 2025). Sağlık hizmetlerine erişimde, fiziksel altyapı yetersizlikleri ve tutumsal engeller, ekonomik yüklerle birleşerek sağlık hakkının fiilî kullanımını sınırlandırmaktadır (Pinto vd., 2021; Smythe vd., 2022; Maende vd., 2024). Bu sorunlar, hizmet sunumuyla birlikte hakların uygulanması ve eşit yurttaşlığın somut koşullarıyla ilgili bir sosyal politika sorunu olarak da değerlendirilmelidir.

Müdahalelerin mikro, mezo ve makro düzeylerde çeşitlendiği; bireysel güçlendirme, aile destekleri, toplum temelli programlar ve savunuculuk gibi bileşenlerin birlikte ele alındığında daha tutarlı bir müdahale çerçevesinin ortaya çıktığı görülmektedir (Hashemi vd., 2023; Norman vd., 2021; Arkow, 2020). Uygulamaların mikro düzeyde vaka yönetimi ve psikososyal destek ağırlığının, makro düzeyde yapısal bariyerleri azaltacak düzenlemelerle yeterince eklemlenmediği anlaşılmaktadır.

Engelli çocuğu olan ailelere ilişkin literatür, engelliliğin aile sistemi üzerinde duygusal yük, rol yeniden yapılanması, sosyal izolasyon ve ekonomik kırılma eksenlerinde yoğunlaştığını ve bu yükün toplumsal cinsiyet temelli bakım emeği dağılımı nedeniyle çoğu zaman kadınlarda biriktiğini göstermektedir (Cangür vd., 2013; Meşe, 2013; Işık ve Akbaş, 2019). Bu nedenle ailelerle sosyal hizmet müdahalesi, yalnızca danışmanlık ve destek gruplarıyla sınırlı kalmamalı; dinlenme hizmetleri, ekonomik destekler, bakım koordinasyonu ve haklara erişim rehberliğini içeren bütüncül bir refah seti olarak kurgulanmalıdır (Wang vd., 2023; Zhang ve Wang, 2024).

## 7. Öneriler

Bu çalışmada öneriler, ortaya konulan çok düzeyli sorun örüntülerine yanıt üretecek biçimde mikro, mezo ve makro ekseninde ve araştırma, eğitim, politika boyutlarıyla birlikte ele alınmıştır.

Uygulama düzeyinde, sosyal hizmetin vaka yönetimi yaklaşımı, bireysel ve psikososyal ihtiyaçlarla birlikte erişilebilir konut ve ulaşım, gelir-istihdam olanakları, sağlık hizmetlerine erişim ve ayrımcılığa maruz kalma gibi yapısal belirleyicilere sistematik biçimde bağlanacak şekilde kurulmalıdır. Bununla birlikte okul, sağlık, sosyal hizmet ve bakım kurumlarında engellilik duyarlı şiddet, ihmal ve istismar risk değerlendirme araçları ve erişilebilir başvuru yönlendirme mekanizmaları standartlaştırılmalı; özellikle engelli kadınlar ve belirli engel gruplarında artan risk dikkate alınarak koruma hizmetleri engellilik perspektifiyle tasarlanmalıdır (Anyango vd., 2023; Njelesani vd., 2021).

Engelli çocuğu olan aileler açısından ele alındığında, sağlanan desteğin psikoegitimle sınırlandırılması bakım yükünü ve zaman yoksulluğunu azaltmadığından; dinlenme hizmetleri, ekonomik desteklere erişim rehberliği, bakım koordinasyonu, aile içi rol paylaşımı ve iş bölümü odaklı çalışmalar bütünsel bir hizmet olarak birlikte sunulmalıdır (Zhang ve Wang, 2024). Toplum düzeyinde sosyal izolasyonun azaltılması ve işlevselliğin artırılması için fiziksel aktivite, sosyal katılım ve beceri geliştirme bileşenlerini içeren toplum temelli rehabilitasyon ve kapsayıcı katılım programları yaygınlaştırılmalı; bu programlar “tekil proje” mantığından çıkarılarak disiplinler arası koordinasyon ve hizmet sürekliliğiyle kurumsallaştırılmalıdır (Bédard vd., 2023; Tanui ve Makachia, 2023). Kurumsal ve mesleki düzeyde, kapsayıcı eğitim ve istihdam politikalarının etkililiği için, okul ve işyeri temelli sağlamlık karşıtı müdahaleler, makul uyumlaştırma uygulamaları, erişilebilirlik denetimleri ve ayrımcı pratiklere karşı şeffaf işleyen şikâyet mekanizmaları oluşturulmalıdır. Ayrıca kaynağını olumsuz tutum ve davranışlardan alan engellerin, sağlık hizmetlerine erişimi doğrudan etkilediği bulgusu dikkate alınarak, iletişim uyarlamaları, hak temelli yaklaşım ve engellilik farkındalığı, hizmet içi eğitimlerde “seçmeli” değil “çekirdek” ve zorunlu bir yetkinlik alanı hâline getirilmelidir (Smythe vd., 2022).

Makro düzeyde, erişilebilirlik standartlarının uygulanması ve bağımsız yaşam hizmetlerinin sürdürülebilir finansmanı ölçülebilir göstergelerle izlenen bir “izleme-uygulama zinciri” içinde güvence altına alınmalıdır. Kişiselleştirilmiş, piyasa temelli hizmet modellerinin kırsal alanlarda eşitsizlik üretebildiğine ilişkin bulgular, yerelde hizmet arzı planlamasını, erişilebilir hizmet tasarımı ve idari yükü azaltan süreçleri politika tasarımının zorunlu bileşeni hâline getirmeyi gerektirmektedir. Engellilik-yoksulluk döngüsünün engelli bireyleri gelir yoksulluğu ve maddi yoksunluğa orantısız biçimde maruz bıraktığı dikkate alınarak (Hughes, 2013; Drew, 2015), sosyal koruma sistemi istihdama geçişi cezalandırmayan destekler, makul uyumlaştırma teşvikleri ve erişilebilir ulaşım, teknoloji destekleriyle bütünsel biçimde tasarlanmalıdır.

Araştırma ve eğitim boyutunda ise Türkiye bağlamında müdahalelerin etkililiğine ilişkin karşılaştırmalı ve boylamsal kanıt üretimi güçlendirilmelidir; özellikle erişilebilirlik müdahalelerinin sonuçları, ailelere yönelik dinlenme hizmetlerinin bakım yükü ve evlilik uyumu üzerindeki etkileri ve istihdamda makul uyumlaştırmanın sürdürülebilirliği gibi başlıklarda etki değerlendirme çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal hizmet eğitiminde engellilik bilgisinin seçmeli ders düzeyinde kalması sağlamlığın yeniden üretimini beslediğinden; engelli adaleti, kesişimsellik, erişilebilir iletişim ve hak temelli vaka yönetimi lisans çekirdek müfredatına yerleştirilmeli, staj-uygulama ve süpervizyon süreçleri engellilik duyarlılığı açısından güçlendirilmelidir.

Gelecek araştırmalarda, engellilik alanında yürütülen sosyal hizmet müdahalelerinin etkililiğini değerlendiren boylamsal ve ampirik tasarımlara öncelik verilmelidir. Özellikle erişilebilirlik müdahalelerinin toplumsal katılım üzerindeki etkileri, ailelere sunulan dinlenme hizmetlerinin bakım yükü ve evlilik uyumu üzerindeki sonuçları, istihdamda makul uyumlaştırma uygulamalarının

sürdürülebilirliği ve toplum temelli rehabilitasyon programlarının yaşam kalitesi üzerindeki etkileri karşılaştırmalı çalışmalarla incelenmelidir. Ayrıca Türkiye bağlamında farklı engel grupları, toplumsal cinsiyet, kırsal-kentsel farklılıklar ve yoksulluk eksenlerini birlikte ele alan kesişimsel araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

### Makale Bilgi Formu

**Yazarın Katkısı:** Bu çalışma tek yazarlı olarak yürütülmüştür. Çalışmanın kavramsallaştırılması, kapsamının belirlenmesi, literatür tarama stratejisinin oluşturulması, verilerin toplanması ve dahil etme, dışlama ölçütlerine göre seçilmesi, veri yönetimi ve temizliği, verilerin MAXQDA 2020'ye aktarılması ve tematik içerik haritalamasının gerçekleştirilmesi, bulguların analizi ve yorumlanması, tartışma çerçevesinin kurulması, sonuç ve önerilerin geliştirilmesi, makalenin özgün taslağının hazırlanması, metnin gözden geçirilmesi ve dil, biçimsel düzenlemeleri ile dergiye sunulacak nihai metnin hazırlanması ve son onayı yazar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle yazar katkısı %100'dür.

**Destek:** Herhangi bir kurum veya kuruluştan destek alınmamıştır.

**Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar tarafından herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

**Etik Beyanı:** Bu çalışma, ikincil veriye dayalı literatür taraması niteliğinde olup kamuya açık bilimsel yayınlar üzerinden yürütülmüştür. Çalışma kapsamında insan katılımcılardan veri toplanmamış, müdahale uygulanmamış ve kişisel, özel nitelikli veri işlenmemiştir. Bu nedenle, araştırma etiği mevzuatı ve yaygın akademik uygulamalar doğrultusunda etik kurul onayı gerektirmemektedir. Dahası çalışma sürecinde bilimsel dürüstlük ilkelerine uyulmuş; kaynakların doğru ve eksiksiz biçimde atıflanması, yayınların uygun biçimde raporlanması ve intihalden kaçınma ilkeleri gözetilmiştir.

**Yapay Zekâ Bildirimi:** Bu çalışmanın yazım sürecinde, metnin dil akıcılığını iyileştirmek, anlatım bütünlüğünü güçlendirmek ve yazım-noktalama denetimi yapmak amacıyla bir yapay zekâ destekli dil aracı kullanılmıştır. Yapay zekâ aracı, yalnızca editoryal, dilsel düzenleme desteği kapsamında değerlendirilmiş; çalışma kapsamı, yöntem, bulguların yorumlanması ve sonuçların oluşturulması süreçlerinde belirleyici bir katkı sunmamıştır. Nihai metin içeriği, akademik sorumluluk ve özgünlük ilkeleri çerçevesinde yazar tarafından gözden geçirilmiş ve onaylanmıştır.

**İntihal Beyanı:** Bu makale intihal.net tarafından taranmıştır.

### Kaynakça

- Abed, M. G., Abed, L. G., & Shackelford, T. K. (2024). A qualitative, small-sample study of employment challenges for people with disabilities in Saudi Arabia. *Healthcare, 12*(3), Article 346. <https://doi.org/10.3390/healthcare12030346>
- Agree, E. M. (2014). The potential for technology to enhance independence for those aging with a disability. *Disability and Health Journal, 7*(1 Suppl), S33-S39. <https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2013.09.004>
- Akçakın, M., & Erden, G. (2001). Otizm tanısı konmuş çocukların anne-babalarındaki ruhsal belirtiler. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 8*(1), 2-10. <https://www.cogepderg.com/pdf/65bdf192-201e-4bb0-813a-d69339a28cf1/articles/06973fc8-9d4b-44ab-9f34-eff676c203d5/2-10.pdf>
- Almalki, N. (2022). Difficulties facing the integration of students with disabilities from the viewpoint of workers in integrated schools in Riyadh, Saudi Arabia. *Journal of Educational and Social Research, 12*(1), 297. <https://doi.org/10.36941/jesr-2022-0024>
- Angelides, P., Constantinou, C., & Leigh, J. (2009). The role of paraprofessionals in developing inclusive education in Cyprus. *European Journal of Special Needs Education, 24*(1), 75-89. <https://doi.org/10.1080/08856250802596741>

- Anyango, C., Goicolea, I., & Namatovu, F. (2023). Women with disabilities' experiences of intimate partner violence: A qualitative study from Sweden. *BMC Women's Health*, 23(1), Article 400. <https://doi.org/10.1186/s12905-023-02524-8>
- Arkow, P. (2020). Human-animal relationships and social work: Opportunities beyond the veterinary environment. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 37(6), 573-588. <https://doi.org/10.1007/s10560-020-00697-x>
- Aro, T., Eklund, K., Eloranta, A., Närhi, V., Korhonen, E., & Ahonen, T. (2018). Associations between childhood learning disabilities and adult-age mental health problems, lack of education, and unemployment. *Journal of Learning Disabilities*, 52(1), 71-83. <https://doi.org/10.1177/0022219418775118>
- Asamoah, E., Ofori-Dua, K., Cudjoe, E., Abdullah, A., & Nyarko, J. A. (2018). Inclusive education: Perception of visually impaired students, students without disability, and teachers in Ghana. *SAGE Open*, 8(4). <https://doi.org/10.1177/2158244018807791>
- Atagün, M. İ., Balaban, Ö. D., Atagün, Z., Elagöz, M., & Özpolat, A. Y. (2011). Kronik hastalıklarda bakım veren yükü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(3), 513-552. <https://doi.org/10.5455/cap.20110323>
- Atteng, C. J., & Osuagwu, C. E. (2021). Social inclusion as a task in the developmental process of persons with visual impairment: Implication for special needs counselling. *European Journal of Public Health Studies*, 4(1), 12-25. <https://doi.org/10.46827/ejphs.v4i1.86>
- Baker, P., Linden, M., LaForce, S., Rutledge, J. G., & Goughnour, K. (2018). Barriers to employment participation of individuals with disabilities: Addressing the impact of employer (mis)perception and policy. *American Behavioral Scientist*, 62(5), 657-675. <https://doi.org/10.1177/000276421876886>
- Balcı, S., Kızıl, H., Savaşer, S., Dur, Ş., & Mutlu, B. (2019). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin yaşadığı güçlüklerin ve aile yükünün belirlenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 10(2), 124-130. <https://doi.org/10.14744/phd.2018.05657>
- Bédard, J., Best, K. L., & Sweet, S. N. (2023). Physical activity is for everyone: A call to action for education and knowledge mobilisation to optimise the continuum of services for people with mobility disabilities in Québec, Canada. *BMJ Open Sport & Exercise Medicine*, 9(4), Article e001664. <https://doi.org/10.1136/bmjsem-2023-001664>
- Bevens, W., Stoeckl, S. E., Schueller, S. M., Kim, J., Biblia, S., Chwa, C., ... & Sorkin, D. H. (2024). Loneliness, online learning and student outcomes in college students living with disabilities: Results from the National College Health Assessment Spring 2022. *Frontiers in Psychology*, 15, Article 1408837. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1408837>
- Bezyak, J., Kaya, C., Hsu, S., Iwanaga, K., Wu, J., Lee, B., ... & Tansey, T. N. (2023). Characteristics of individuals with disabilities receiving transportation services in vocational rehabilitation. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 58(1), 79-88. <https://doi.org/10.3233/jvr-221226>
- Bibiana, R. I., Madrine, K., Eric, W., & Simon, T. (2020). Structural modification challenges facing the implementation of inclusive education policy in public secondary schools in Tharaka-Nithi County. *International Journal of Educational Administration and Policy Studies*, 12(2), 147-158. <https://doi.org/10.5897/IJEAPS2020.0661>
- Boer, A. D., Pijl, S. J., & Minnaert, A. (2012). Students' attitudes towards peers with disabilities: A review of the literature. *International Journal of Disability, Development and Education*, 59(4), 379-392. <https://doi.org/10.1080/1034912X.2012.723944>
- Bucuka, Y. (2019). Engelliler, din ve sosyal dışlanma. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 899-930. <https://doi.org/10.29029/busbed.581022>
- Campbell, J., Brophy, L., Davidson, G., & O'Brien, A.-M. (2018). Legal capacity and the mental health social worker role: An international comparison. *Journal of Social Work Practice*, 32(2), 139-152. <https://doi.org/10.1080/02650533.2018.1439458>

- Cangür, Ş., Civan, G., Çoban, S., Mazhar, K., Karakoç, H., Budak, S., İpekçi, E., & Ankaralı, H. (2013). Düzce ilinde bedensel ve/veya zihinsel engelli bireylere sahip ailelerin toplumsal yaşama katılımlarının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 1–9. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/56549>
- Carey, G., Malbon, E., Reeders, D., Kavanagh, A., & Llewellyn, G. (2017). Redressing or entrenching social and health inequities through policy implementation? Examining personalised budgets through the Australian National Disability Insurance Scheme. *International Journal for Equity in Health*, 16(1), 1–12. <https://doi.org/10.1186/s12939-017-0682-z>
- Cavkaytar, A., Ardiç, A., Özbey, F., Sönmez, M., Özdemir, O., & Aksoy, V. (2012). Özel eğitimde aile eğitimi ve rehberliği. A. Cavkaytar (Ed.). *Vize Yayıncılık*.
- Chen, S. Y. (2000). *Primary caregivers' current and future expectations of long-term planning for their children with mental retardation in Taiwan* [Doktora tezi, The Pennsylvania State University].
- Collins, A. B., Azmat, F., & Rentschler, R. (2018). 'Bringing everyone on the same journey': Revisiting inclusion in higher education. *Studies in Higher Education*, 44(8), 1475–1487. <https://doi.org/10.1080/03075079.2018.1450852>
- Contreras, B. (2025). *The impact of ableist microaggressions on the supervisory relationship and the influence of burnout and self-efficacy* (Tez No. 2210) (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi)
- Coşkun, Y., & Akkaş, G. (2009). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 10(1), 213–227. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1494924>
- Çalışkan, Z., Evgin, D., Caner, N., Kaplan, B., & Özyurt, G. (2021). Determination of burnout, life satisfaction, and stress coping styles of parents with disabled children. *Perspectives in Psychiatric Care*, 57(3), 1505–1514. <https://doi.org/10.1111/ppc.12746>
- Daughtry, D., Gibson, J. E., & Abels, A. (2009). Mentoring students and professionals with disabilities. *Professional Psychology: Research and Practice*, 40(2), 201–205. <https://doi.org/10.1037/a0012400>
- Denisova, O., Lekhanova, O. L., & Gudina, T. (2020). Problems of distance learning for students with disabilities in a pandemic. *SHS Web of Conferences*, 87, 00044. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20208700044>
- Dixon, J., & Robb, M. (2015). Working with women with a learning disability experiencing domestic abuse: How social workers can negotiate competing definitions of risk. *The British Journal of Social Work*, 46(3), 773–788. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcu149>
- Drew, J. A. R. (2015). Disability, poverty, and material hardship since the passage of the ADA. *Disability Studies Quarterly*, 35(3). <https://doi.org/10.18061/dsq.v35i3.4947>
- Duman, N. A., & Doğanay, G. (2017). Toplumsal dışlanma pratikleri üzerinden Trabzon'da engelli kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 20(2), 1–48. <https://doi.org/10.18490/sosars.345505>
- Edwards, A. P. (2021). Elevating equity and inclusion for people with intellectual disabilities: A nursing student sexual health promotion project. *Creative Nursing*, 27(3), 195–200. <https://doi.org/10.1891/CRNR-D-20-00048>
- Ekas, N. V., Lickenbrock, D. M., & Whitman, T. L. (2010). Optimism, social support, and well-being in mothers of children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(10), 1274–1284. <https://doi.org/10.1007/s10803-010-0986-y>
- Ersoy Quadır, S., & Temiz, G. (2018). Engelli çocuğu olan annelerin gereksinimlerini etkileyen faktörlerin incelenmesi (Konya ili örneği). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(61), 831–839. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2018.2975>
- Fader Wilkenfeld, B., & Ballan, M. S. (2011). Educators' attitudes and beliefs towards the sexuality of individuals with developmental disabilities. *Sexuality and Disability*, 29(4), 351–361. <https://doi.org/10.1007/s11195-011-9211-y>

- Fang, Y. (2022). The advantages and disadvantages of inclusive education. *Learning & Education, 10*(7), 70. <https://doi.org/10.18282/l-e.v10i7.2953>
- Gona, J. K., Mung'ala-Odera, V., Newton, C. R., & Hartley, S. (2010). Caring for children with disabilities in Kilifi, Kenya: What is the carer's experience?. *Child: Care, Health and Development, 37*(2), 175–183. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2010.01124.x>
- Graham, C. W., Inge, K. J., Wehman, P., Seward, H., & Bogenschutz, M. (2018). Barriers and facilitators to employment as reported by people with physical disabilities: An across disability type analysis. *Journal of Vocational Rehabilitation, 48*(2), 207–218. <https://doi.org/10.3233/JVR-180929>
- Gul, R. (2020). Disability policies in Pakistan: The way forward. *Pakistan Journal of Applied Social Sciences, 11*(1), 57–72. <https://doi.org/10.46568/pjass.v11i1.436>
- Gur, A., Hindi, T., & Krisi-Kadosh, L. (2023). The contribution of family-centered services to enhanced quality of life and reduced distress in families of children with disabilities during the COVID-19 pandemic. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities, 39*(1), 56–66. <https://doi.org/10.1177/10883576231202700>
- Hanreddy, A., & Östlund, D. (2020). Alternate curricula as a barrier to inclusive education for students with intellectual disabilities. *International Electronic Journal of Elementary Education, 12*(3), 235–247. <https://doi.org/10.26822/iejee.2020358217>
- Hashemi, G., Santos, A. L., Wickenden, M., Kuper, H., Shea, C., & Hameed, S. (2023). Healthcare stakeholders' perspectives on challenges in the provision of quality primary healthcare for people with disabilities in three regions of Guatemala: A qualitative study. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 20*(19), Article 6896. <https://doi.org/10.3390/ijerph20196896>
- Hughes, C. (2013). Poverty and disability. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals, 36*(1), 37–42. <https://doi.org/10.1177/2165143413476735>
- Iezzoni, L. I. (2014). Policy concerns raised by the growing U.S. population aging with disability. *Disability and Health Journal, 7*(1 Suppl), S64–S68. <https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2013.06.004>
- Işık, A., & Akbaş, E. (2019). Özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamına toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 8*(2), 93–110. <https://shortlink.uk/1mCYD+>
- İçmeli, C., Ataoğlu, A., Canan, F., & Özçetin, A. (2008). Zihinsel özürli çocukları olan ebeveynler ile sağlıklı çocuklara sahip ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarının karşılaştırılması. *Düzce Tıp Fakültesi Dergisi, 10*(3), 21–28. <https://izlik.org/JA23KP88EF>
- Johnson, S. L., & Jacob, T. (2000). Sequential interactions in the marital communication of depressed men and women. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 68*(1), 4–12. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.68.1.4>
- Jones, J., & Passey, J. (2004). Family adaptation, coping and resources: Parents of children with developmental disabilities and behaviour problems. *Journal on Developmental Disabilities, 11*(1), 31–46. <https://psycnet.apa.org/record/2005-02672-004>
- Karadağ, G. (2009). Engelli çocuğa sahip annelerin yaşadıkları güçlükler ile aileden algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri. *TAF Preventive Medicine Bulletin, 8*(4), 315–322. <https://124.im/H5jc6lY>
- Karadağ, G. (2014). Özel gereksinimi olan çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadığı zorluklar ve çözüm önerileri. *TAF Preventive Medicine Bulletin, 13*(6), 491–494. <https://doi.org/10.5455/pmb.1-1389682796>
- Karpat, D., & Girli, A. (2012). Yaygın gelişimsel bozukluk tanılı çocukların anne babalarının yas tepkilerinin, evlilik uyumlarının ve sosyal destek algılarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 13*(2), 69–85. [https://doi.org/10.1501/Ozlegt\\_0000000171](https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000171)

- Kaye, H. S., Jans, L., & Jones, E. (2011). Why don't employers hire and retain workers with disabilities? *Journal of Occupational Rehabilitation, 21*(4), 526–536. <https://doi.org/10.1007/s10926-011-9302-8>
- Kaytez, N., Durualp, E., & Kadan, G. (2015). Engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin ve stres düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 4*(1), 197–214.
- Kearney, P. M., & Griffin, T. (2001). Between joy and sorrow: Being a parent of a child with developmental disability. *Journal of Advanced Nursing, 34*(5), 582–592. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.2001.01787.x>
- Kılıç, D., Gençdoğan, B., Bađ, B., & Arıcan, D. (2013). Psychosocial problems and marital adjustments of families caring for a child with intellectual disability. *Sexuality and Disability, 31*(3), 287–296. <https://doi.org/10.1007/s11195-013-9308-6>
- Kırlar-Can, B. (2022). Evaluation of accommodation establishments' approaches towards disability regarding responsible tourism: Case of Denizli. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 6*(1), 301–317. <https://doi.org/10.32572/guntad.1062397>
- Koç, C., & Azhari, A. (2022). The accessibility of barrier-free parks: Cases of Eskiřehir and Diyarbakır. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 13*(33), 161–188. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.902987>
- Köksal, G., & Kabasakal, Z. (2012). Zihinsel engelli çocukları olan ebeveynlerin yaşamlarında algıladıkları stresi yordayan faktörlerin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 32*, 71–91. <https://izlik.org/JA93FG53SH>
- Kumcağız, H., Bozkurt, Y., & Kurtođlu, E. (2018). Zihinsel engelli öğrencilerin ailelerinin gereksinimlerinin belirlenmesi. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi, 3*(1), 1–9. <https://izlik.org/JA88SL47JF>
- Lafçı, D., Öztunç, G., & Alparıslan, Z. N. (2014). Zihinsel engelli çocukların (mental retardasyonlu çocukların) anne ve babalarının yaşadığı güçlüklerin belirlenmesi. *Gümüřhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3*(2), 723–735. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/220147>
- Levickaitė, K., & Mataitytė-Diržienė, J. (2018). Implementation of Article 19 of CRPD on the rights of persons with disabilities in Vilnius Municipality with the focus on psychosocial disabilities. *Social Work: Experience and Methods, 21*, 57–79. <https://doi.org/10.7220/2029-5820.21.1.3>
- Livermore, G., & Honeycutt, T. (2015). Employment and economic well-being of people with and without disabilities before and after the Great Recession. *Journal of Disability Policy Studies, 26*(2), 70–79. <https://doi.org/10.1177/1044207315583875>
- Lloyd, C. A., King, R., & Moore, L. (2009). Subjective and objective indicators of recovery in severe mental illness: A cross-sectional study. *International Journal of Social Psychiatry, 56*(3), 220–229. <https://doi.org/10.1177/0020764009105703>
- Ma, B. H., Badji, S., Chen, G., & Petrie, D. (2025). Exploring the impact of a personalised disability reform on people with disability and their primary carers: Evidence from the Australian national disability insurance scheme. *PLoS One, 20*(5), Article e0321377. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0321377>
- Maende, S. O., Godia, P., Mactaggart, I., Davey, C., & Olenja, J. (2024). Factors influencing healthcare access for persons with disabilities in Kakamega County, Kenya during COVID-19: A qualitative study. *African Journal of Health Sciences, 36*(6), 703–712. <https://dx.doi.org/10.4314/ajhs.v36i6.9>
- Malecki, C. K., & Demaray, M. K. (2002). Measuring perceived social support: Development of the child and adolescent social support scale (CASSS). *Psychology in the Schools, 39*(1), 1–18. <https://doi.org/10.1002/pits.10004>
- Marcinowicz, L., Abramowicz, P., Zarzycka, D., Abramowicz, M., & Konstantynowicz, J. (2016). How hospitalized children and parents perceive nurses and hospital amenities: A qualitative

- descriptive study in Poland. *Journal of Child Health Care*, 20(1), 120–128. <https://doi.org/10.1177/1367493514551313>
- Maroto, M., & Pettinicchio, D. (2022). Worth less? Exploring the effects of subminimum wages on poverty among U.S. hourly workers. *Sociological Perspectives*, 66(3), 455–475. <https://doi.org/10.1177/07311214221124630>
- Marsh, J. C. (2003). Arguments for family strengths research. *Social Work*, 48(2), 147–149. <https://doi.org/10.1093/sw/48.2.147>
- McCusker, P., Gillespie, L., Davidson, G., Vicary, S., & Stone, K. (2023). The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Social Work: Evidence for Impact? *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(20), Article 6927. <https://doi.org/10.3390/ijerph20206927>
- Meşe, İ. (2013). Engellenmiş annelik: Zihinsel engelli çocukların anneleri. *Turkish Studies*, 8(12), 841–858.
- Murthy, S., Harris, S. P., & Hsieh, K. (2024). Information needs of caregivers of adults with intellectual and/or developmental disabilities in India. *Journal of Intellectual Disabilities*, 29(2), 306–330. <https://doi.org/10.1177/17446295241254933>
- Negash, M. I., & Yadavalli, P. K. (2020). A review of educational, psycho-social, and attitudinal challenges in addressing the needs of students with disabilities in inclusive education. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(8), 133413–133417. <https://doi.org/10.61841/V24I8/400269>
- Njelesani, J., Lai, J. M., Gigante, C. M., & Trelles, J. (2021). Will you protect me or make the situation worse?: Teachers' responses to school violence against students with disabilities. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(23-24), NP21723–NP21748. <https://doi.org/10.1177/08862605211062996>
- Nopiah, R., & Pangaribowo, E. H. (2023). Determinants of labor participation and wages toward people with disabilities in Indonesia. *Indonesian Journal of Disability Studies*, 10(2), 287–303. <https://doi.org/10.21776/ub.ijds.2023.10.02.12>
- Norman, J., Stowers, J. A., & Verduzco-Gutierrez, M. (2021). Parking meters to touch screens. *American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation*, 100(11), 1105–1108. <https://doi.org/10.1097/phm.0000000000001771>
- Nussbaum, M. (2003). Capabilities as fundamental entitlements: Sen and social justice. *Feminist Economics*, 9(2–3), 33–59. <https://doi.org/10.1080/1354570022000077926>
- Özkan Bardakçı, M., & Kutluata, B. (2021). Engelli çocuğa sahip olmanın aile yaşamına etkisi: Nitel bir çalışma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 3742–3765. <https://doi.org/10.15869/itobiad.936653>
- Özşenol, F., Işıkkhan, V., Ünay, B., Aydın, H., Akın, R., & Gökçay, E. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 45(2), 156–164.
- Öztürk, Y. (2011). *Engelli çocuğa sahip ailelerin gereksinimlerinin ve aile yükünün belirlenmesi* [Yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi].
- Patel, S., Bouldin, E., Tey, C. S., Govil, N., & Alfonso, K. (2020). Social isolation and loneliness in the hearing-impaired pediatric population: A scoping review. *The Laryngoscope*, 131(8), 1869–1875. <https://doi.org/10.1002/lary.29312>
- Pinto, A. R., Köptcke, L. S., David, R. B., & Kuper, H. (2021). A national accessibility audit of primary health care facilities in Brazil—Are people with disabilities being denied their right to health? *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(6), Article 2953. <https://doi.org/10.3390/ijerph18062953>
- Reichman, N. E., Corman, H., & Noonan, K. (2008). Impact of child disability on the family. *Maternal and Child Health Journal*, 12(6), 679–683. <https://doi.org/10.1007/s10995-007-0307-z>

- Sakellariou, D., & Rotarou, E. S. (2017). Access to healthcare for men and women with disabilities in the UK: Secondary analysis of cross-sectional data. *BMJ Open*, 7(8), Article e016614. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2017-016614>
- Sandstrom, A., Perroud, N., Alda, M., Uher, R., & Pavlová, B. (2021). Prevalence of attention-deficit/hyperactivity disorder in people with mood disorders: A systematic review and meta-analysis. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 143(5), 380–391. <https://doi.org/10.1111/acps.13283>
- Savard, J., Gavriilidis, G., Lindblad, A., Huang, J., & Adzemovic, M. Z. (2025). Profiling abuse and neglect of women with disabilities: A step towards prevention of mistreatment of vulnerable populations. *Frontiers in Global Women's Health*, 6, Article 1580691. <https://doi.org/10.3389/fgwh.2025.1580691>
- Savin, K. (2024). "Everyone else gets to have the American Dream:" How social security disability policy shapes disability identity. *The Journal of Sociology & Social Welfare*, 51(1), Article 13. <https://doi.org/10.15453/0191-5096.4736>
- Schwarzer, C., & Buchwald, P. (2004). Social support. C. Spielberger (Ed.), *Encyclopedia of Applied Psychology* içinde (ss. 434–441). Elsevier Academic Press.
- Semeah, L. M., Ahrentzen, S., Jia, H., Ripley, D. C., Levy, C. E., & Mann, W. C. (2017). The Home Improvements and Structural Alterations benefits program: Veterans with disabilities and home accessibility. *Journal of Disability Policy Studies*, 28(1), 43–51. <https://doi.org/10.1177/1044207317696275>
- Shokouh, S. M. H., Shams, L., Nasiri, T., & Darvish, T. (2022). *Financial access of adult people with disability to health services: Rural population study from Iran*. [Preprint]. Research Square. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-1209618/v1>
- Sin, C. H., Mguni, N., Cook, C., Comber, N., & Hedges, A. (2010). Targeted violence, harassment and abuse against people with learning disabilities in Great Britain. *Tizard Learning Disability Review*, 15(1), 17–27. <https://doi.org/10.5042/tldr.2010.0026>
- Singh, R. C. B., Yakas, L., Wernick, L. J., Kattari, S. K., Slayter, E., & Taylor, S. (2024). Anti-ableist and disability justice pedagogies in social work education. *The Journal of Sociology & Social Welfare*, 51(1), Article 15. <https://doi.org/10.15453/0191-5096.4730>
- Smith, F., Perera, S., & Marella, M. (2023). The journey to early identification and intervention for children with disabilities in Fiji. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(18), Article 6732. <https://doi.org/10.3390/ijerph20186732>
- Smythe, T., Mabhena, T., Murahwi, S., Kujinga, T., Kuper, H., & Rusakaniko, S. (2022). A path toward disability-inclusive health in Zimbabwe Part 1: A qualitative study on access to healthcare. *African Journal of Disability*, 11, Article 990. <https://doi.org/10.4102/ajod.v11i0.990>
- Song, E., Roberts, E. L., & Zhang, D. (2013). Employer attitudes toward workers with disabilities: A review of research in the past decade. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 38(2), 113–123. <https://doi.org/10.3233/JVR-130625>
- Stoneman, Z. (2007). Examining the Down syndrome advantage: Mothers and fathers of young children with disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51(12), 1006–1017. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2007.01012.x>
- Stuart, H. (2004). Stigma and work. *Healthcare Papers*, 5(2), 100–111.
- Syma, C. (2019). Invisible disabilities: Perceptions and barriers to reasonable accommodations in the workplace. *Library Management*, 40(1/2), 113–120. <https://doi.org/10.1108/LM-10-2017-0101>
- Şardağ, S. (2010). *Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin stresle başa çıkma tarzları ve aile sosyal desteğinin evlilik uyumlarını yordaması* [Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi].

- Tanui, J. P., & Makachia, A. K. (2023). Evaluating community-based rehabilitation for employment inclusion among young people living with visual impairment: Focus on Kenya. *European Journal of Humanities and Social Sciences*, 3(2), 39–45. <https://doi.org/10.24018/ejsocial.2023.3.2.321>
- Tarsuslu Şimşek, T. T., Taşçı, M., & Karabulut, D. (2015). Kronik engelli çocuğu olan ailelerde başka çocuk yapma isteği ve anne-baba birlikteliğine etkisi. *Türk Pediatri Arşivi*, 50(3), 163–169. <https://doi.org/10.5152/TurkPediatriArs.2015.2795>
- Terzi, L. (2020). Capability and disability. E. Chiappero-Martinetti, S. Osmani ve M. Qizilbash (Ed.), *The Cambridge Handbook of the Capability Approach* içinde (ss. 544–561). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316335741>
- Tiyek, R., Eryiđit, B. H., & Baş, E. (2016). Engellilerin erişilebilirlik sorunu ve TSE standartları çerçevesinde bir araştırma. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12, 225–239. <https://izlik.org/JA29AJ92ZH>
- Totten, J. C. (2019). *Travel behaviors of persons with intellectual and developmental disabilities* (Master's Projects and Reports No. 45) [Yüksek lisans raporu, Portland State University]. <https://doi.org/10.15760/CCEMP.45>
- Towers, C. (2007). Let's not forget about fathers. *Learning Disability Today*, 7(2), 15–21.
- Wang, X., Guo, J., & Li, H. (2023). Multidimensional poverty of persons with disabilities in China: An analysis of poverty reduction effect of employment services. *Frontiers in Public Health*, 11, Article 1093978. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1093978>
- Wheeler, N. J., Allen, L. H., Man, J., & Pointer, A. (2024). Exploring family adjustment among parents of a child with a disability attending relationship education. *The Family Journal*, 32(3), 471–480. <https://doi.org/10.1177/10664807241235680>
- Yüksel, A., & Uyanık, Y. (2021). Engelli çocuk sahibi kadınların yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 805–830. <https://doi.org/10.26745/ahbvuibfd.997669>
- Zhang, Y., & Wang, L. (2024). Family care and predictors of the disabled elderly in China: A cross-sectional study based on the Anderson model. *PLoS One*, 19(11), Article e0312002. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0312002>